

GÄSTSTUGUBYGGNINGEN PÅ KRISTOFERS I STENE

Antikvarisk medverkan vid restaurering av två öppna spisar

Stene 3:19
Järvsö socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2024–2025

Daniel Olsson

Slutrapport
Avser byggnadsvårdsbidrag och tillstånd enligt KML
Länsstyrelsens dnr: 2710-2024 och 3520-2024
Beställare: Pär Kristofers och Stephanie Cassel Kristofers

Gäststugubyggningen på Kristofers i Stene

Antikvarisk medverkan vid restaurering av två öppna spisar

Stene 3:19
Järvsö socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2024–2025

Rapport 2026:24
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2026

Omslagsbild: Den öppna spisen i herrstugan i gäststugubyggningen på Kristofers i Stene, Järvsö, under restaureringen. Till vänster i bild ses muraren Håkan Berglund, Nordfasad AB. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-10-31.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	4
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd och kulturhistorisk status.....	7
Historik	7
Gäststugubyggningen.....	8
Orsaker till åtgärder.....	11
Herrstugans öppna spis	12
Mellanstugans öppna spis	14
Ärendets fortsättning.....	15
Utförda åtgärder	16
Herrstugans öppna spis	17
Mellanstugans öppna spis	20
Avvikelse från beslut	23
Återstående väsentliga skador.....	23
Antikvariska ställningstaganden	23
Övriga antikvariska iakttagelser.....	24
Materialanvändning	24
Spår av tidigare måleri	25
Övrigt	27
Användning av de öppna spisarna.....	27
Mätningar av de öppna spisarna.....	28
Kortfilm om renoveringen.....	29
Källor.....	30
Arkiv	30
Tryckta källor.....	30
Otryckta källor	30
Informanter.....	30

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	3520-2024 och 2710-2024
Beslutsdatum:	2024-04-30 och 2024-05-07
Länsmuseets diarienummer:	2024-83/311
Projekttid:	Oktober 2024–juni 2025
Besiktningar:	2024-10-29, fotodokumentation 2024-10-31, antikvarisk medverkan 2024-11-27, antikvarisk medverkan 2024-12-04, antikvarisk medverkan 2024-12-19, slutbesiktning 2025-08-27, efterbesiktning
Antikvarisk medverkan:	Länsmuseet Gävleborg, byggnads-antikvarie Daniel Olsson
Huvudentreprenör, mur och puts:	Nordfasad AB, Jättendal
Kontaktperson:	Pontus Johansson
Underentreprenör, golv:	Gamla Trähus i Färila AB, Färila
Kontaktperson:	Daniel Åkerman
Underentreprenör, måleridokumentation:	Måleriverkstan Järvsö, Järvsö
Kontaktperson:	Anna-Carin Åsbrink
Fastighetsägare:	Pär Kristofers och Stephanie Cassel Kristofers
Materialleverantörer: Murtegel	Wienerbergers Tegelbruk, Estland
Lerbruk	Wienerbergers Tegelbruk, Estland
Limfärg	Wibo Färg AB, Göteborg

Dokumentationsmaterialet förvaras i länsmuseets arkiv.

Sammanfattning

Under perioden oktober 2024 till juni 2025 har två öppna spisar i gammelbyggningen vid hälsingegården Kristofers i Stene, Järvsö, genomgått en restaurering som delvis har bekostats med byggnadsvårdsbidrag. Gården är skyddad som byggnadsminne och är även en av de sju världsarvsgårdarna inom Världsarv hälsingegårdar. Det aktuella huset är en herrstugubyggning, i detta fall en parstuga med extrakammare, uppförd av liggande timmer i två våningar med fasad av rödmålad locklistpanel med vitmålade fönstersnickerier, en brokvist av Järvsömodell mot gårdsplanen och sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel samt tre höga vitputsade skorstenar. Byggnaden har mycket välbevarade interiörer från 1800-talet.

I herrstugan och vardagsstugan på bottenvåningen hade de öppna spisarna omfattande sprickbildning, i herrstugan efter rörelser i grunden. Pontus Johansson på Nordfasad AB, Jättendal, tog fram ett åtgärdsförslag och samma firma har även utfört restaureringsarbetet. Trägolvet i herrstugan togs upp och lades tillbaka av Gamla Trähus i Färila AB, Färila. Länsmuseet Gävleborg har ansvarat för antikvarisk medverkan genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som har utfört 6 besiktningar under arbetets gång.

De öppna spisarna dokumenterades med foton och genom uppmätning. Efter bortplockning av känsliga möbler och föremål täcktes golven med papp och de närmaste målade väggytorna med plast. Kring de båda spisarna byggdes tillfälliga skärmväggar av plast upp intill spisarna så att dessa utrymmen kunde värmas upp med värmebläktar då arbetet utfördes under vinterhalvåret.

Den öppna spisen i herrstugan stöttades först upp varefter de skadade delarna plockades ned. I det tomrum som fanns under spisens främre del lades först ett skikt fin betong och därefter fylldes tomrummet ut med sten som kilades fast. Sedan murades spisen yttre delar upp sten för sten med lerbruk av huvudsakligen nyttillverkat, men i viss mån även återvänt, tegel. I vardagsstugan behövde inte golvet plockas upp, men i övrigt utfördes arbetet på samma sätt. När murningen var avslutad drogs spisarnas profiler upp med mallar och de putsades med lerbruk. När putsbruket hade torkat målades de öppna spisarna med limfärg i obruten vit kulör.

Under arbetets gång påträffades rester av schablonmålningar på de båda spisarnas kåpor och Anna-Carin Åsbrink som driver Måleriverkstan i Järvsö kalkerade av dessa mönster.

För att studera fuktsituationen i grunden under herrstugan lämnades golvet öppet några månader efter att spisrestaureringen var avslutad. Det konstaterades då att gruset under byggnaden blev lite fuktigt under våren. En ny markisolering lades kring grunden till herrstugans eldstad och efter det lades trägolvet tillbaka.

Arbetet godkändes utan anmärkningar vid slutbesiktningen 2024-12-19, men då några sprickor uppstod efter detta utförde Nordfasad AB kompletterande åtgärder under våren 2025 varefter en efterbesiktning hölls 2025-08-27. Alla utförda delar såg då bra ut.

Antikvarisk slutbedömning

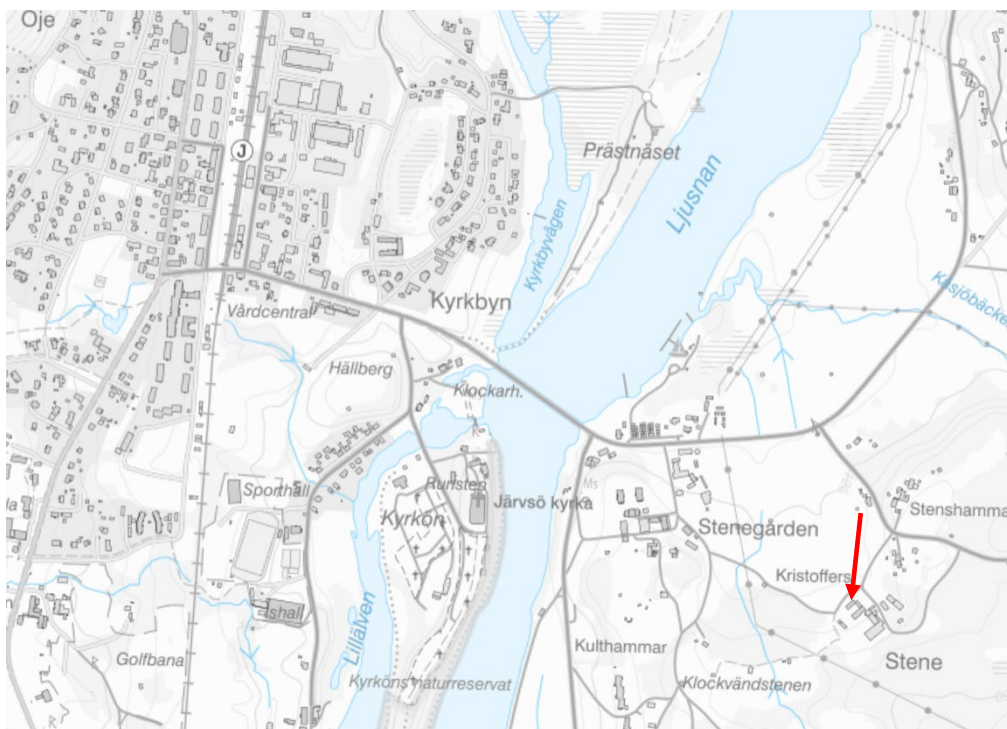
Nordfasad har genomfört renoveringen av de båda öppna spisarna med stor hantverkskunskap och med traditionella material och metoder. Arbetet har utförts med stor respekt för byggnadens känsliga ytskikt. Trägolvet har tagits upp och lagts tillbaka med stor varsamhet av Gamla Trähus.

Restaureringen godkändes utan några anmärkningar vid slutbesiktningen 2024-12-19, men då var trägolvet ännu inte återlagt. Då några sprickor uppstod under våren 2025 utförde Nordfasad lagning av dessa. Vid den efterbesiktning som hölls 2025-08-27 kunde det konstateras att slutresultatet av restaureringen av de båda öppna spisarna ser mycket bra ut ur antikvarisk aspekt.

Karta

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan över Gävleborgs län med Stene bys placering markerad med en pil.

Figur 2. Utdrag ur Gävle kommuns digitala planarkiv med karta över den östra delen av Järvsö tätort med omnejd samt gården Kristoffers gammelbyggnad markerad med en pil.

Lagskydd och kulturhistorisk status

Hälsingegården Kristofers i Stene är en av de sju gårdar som ingår i världsarvet hälsingegårdar. Gården är även skyddad som byggnadsminne och belägen inom det område som ingår i riksintresseområdet för kulturmiljö, Järvsö (område X300) samt omfattas av områdesbestämmelser antagna av Ljusdals kommun.

Figur 3. Kristofers från nordväst med från vänster i bild gäststugubyggnaden och bostadshuset. Foto: Mårten Sjöbeck 1938. Bild i Länsmuseet Gävleborgs bildarkiv, bild: XLM.C88-3070.

Historik

Stene by ligger på den så kallade Lillsidan, det vill säga Ljusnans östra sida i Järvsö socken. Sedan åtminstone 1500-talet låg byns gårdar samlade ungefär där Stene gård idag ligger. En av gårdarna i byn kallades Kristofers efter bonden Christoffer Persson som ägde gården vid 1600-talets slut. År 1804 förstörde en brand en av Kristofers granngårdar och ett par av Kristofers uthus. Sannolikt var detta orsaken till att ägarna till Kristofers valde att flytta gården till det nuvarande gårdsläget, drygt 400 meter mot sydöst.

Gården var som många gårdar vid denna tid fyrbyggd, det vill säga bestod av fyra huslängor kring en gräsbevuxen gårdsplan. Genom årsringsdatering – dendrokronologiska undersökningar – vet vi att gårdens portladerbyggnad, med stall och mangelbod, uppfördes av virke fällt 1805 och strax därefter byggdes en gäststugubyggnad i två plan av virke fällt 1807. Se mer om detta hus på följande sida. Gårdens ursprungliga bostadshus ersattes på 1880-talet av det nuvarande bostadshuset i 1½ våning. Den fjärde byggnaden i gårdsfyrkanten flyttades senare en kort bit mot sydväst där den fortfarande står kvar. Till gården hör därtill en mängd ekonomibyggnader i form av härbre, lador och uthus samt en stor ladugårdsbyggnad från 1994.

Figur 4. Portladerbyggnaden från sydväst. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-27.

Kristofers har gått i samma släkt i minst 14 generationer. På gården bedrivs ett aktivt skogs- och jordbruk med djurhållning. Gårdens huvudbyggnader är sedan 2011 skyddade som byggnadsminne och ingår dessutom sedan 2012 i Världsarvet hälsingegårdar.

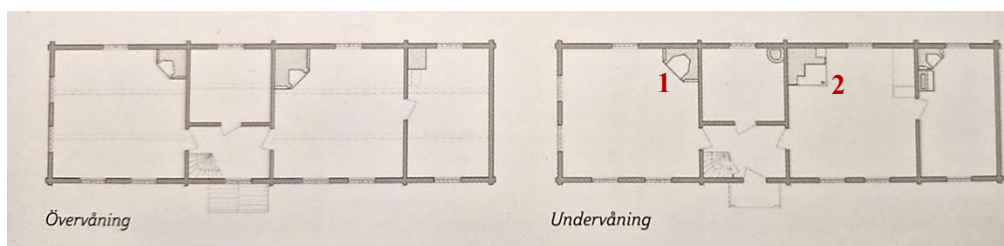

Figur 5. Gäststugubyggningen från söder. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-27.

Gäststugubyggningen

Detta hus är en för bygden traditionell gäststugubyggning, i Järvsötrakten ofta benämnd herrstugubyggning, som i första hand användes till fest och särskilda tillfällen. Byggnaden vilar på hörnstenar med rader av mindre sten emellan och har stomme av liggande timmer med rödmålad locklistpanel och inklädda knutar, samt vitmålade fönstersnickerier med bly- respektive träspröjs. Mot gårdsplanen finns en röd- och vitmålad brokvist av Järvsömodell där dörren är klädd med snedställd profilerad panel målad i rött och grönt medan panelen på båda sidor om dörren är målad i vit kulör. Byggnaden har ett sadeltak med täckning av tvåkupigt lertegel och tre höga vita skorstenar.

Huset, som är byggt i en etapp i två plan, har formen som en parstuga med extrakammare på den östra gaveln på båda våningarna. Den nuvarande inredningen härstammar från 1850-talet. Byggnadens viktigaste rum är herrstugan som har trägolv av breda plankor, gråmålad bröstpanel och ovanför denna väggmålningar utförda av allmogemålaren Anders Ädel 1854 med pilastrar, draperier, palmer och blomstermotiv samt ett högt kors, försett med blomsterkrans och krönt av ett allseende öga, över den plats där brudparet var placerade vid

Figur 6. Gäststugubyggningens planlösning med spisen i herrstugan markerad med nummer 1 och spisen i mellanstugan markerad som nummer 2. Planritning ur skriften Världsarvsgården Kristofers.

Figur 7. Herrstugan från nordöst innan renoveringen av den öppna spisen i rummet inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-19.

bröllop. Även taklisten är dekorationsmålade och taket utgörs av ett vitmålat bräd-tak. I rummets norra hörn, mot den nordvästra ytterväggen samt intill väggen mot mellankammaren, finns en stor vitputsad öppen spis i form av en så kallad kistspis.

Bottenvåningens övriga rum har obehandlade trägolv av breda golvplankor, bröstpanel samt schablonmålade väggar i olika kulörer. Taklisterna är målade i olika kulörer och taken är färgsatta i gråvit kulör. I mellankammaren finns en rund kakelugn, men rummet hade ursprungligen en rak nischspis av samma modell som finns exempelvis i bostadshuset *Norr på gården* på Karls i Bondarv. I den så kallade mellanstugan i Kristofers gäststugubyggnad, rummet nordöst om farstun, finns en vitputsad öppen hörnspis i rummets västra hörn. I ytterkammaren finns både en öppen spis och en kakelugn.

Figur 8. Mellanstugans västra del med den öppna spisen innan restaureringen inleddes. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 9. Sängstugan på övervåningen från sydväst. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Övervåningen har också motsvarande inredning med ett flertal rum med vägg- och schablonmåleri, men rummet rakt ovanför herrstugan utgörs av en klädstuga med väggar av obehandlat timmer och golv och tak av obehandlade brädor.

Enligt Pär Kristofers har de öppna spisarna i herrstugan och mellanstugan åtgärdats vid flera tillfällen tidigare, bland annat på 1950-talet¹ samt 1989 då läns museet deltog och dokumenterade renoveringen. Arbetet utfördes då av murare Erik Andersson som var anställd av Öhmans Bygg i Ljusdal. Vid detta tillfälle grävdes ett dräneringsrör ned från utrymmet under herrstugan och mark-isolering lades på marken kring den öppna spisens grund.

Figur 10. Klädstugan på övervåningen från öster. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-29.

¹ Kristofers, Pär. Muntlig uppgift hösten 2024.

Figur 11. Detalj av de omfattande sprickorna i den öppna spisen i herrstugan. Foto från sydväst: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Orsaker till åtgärder

Här nedan beskrivs enbart de skador som har åtgärdats i samband med renoveringen av de två nu åtgärdade öppna spisarna i gäststugubyggningen.

Fastighetsägarna har under lång tid märkt olika rörelser i gäststugubyggningen och 2011 anlätades Bertil Bertilsson vid Byggnadsvård i Mälardalen, Västerås, och Tommy Leek vid IndustriMinnesvård i Bergslagen, Norberg, för att genomföra mätningar och utreda orsakerna till sättningar och uppkomna sprickor i byggnadens öppna spisar. Dubbar i form av skruvskallar placerades då på strategiska ställen vid sprickor på de öppna spisarna i herrstugan och mellanstugan och på ett antal ställen sattes även så kallade gipstolkar in för att uppmärksamma rörelser, se figur 23 och 24. Måtten mellan skruvskallarna och gipstolkarna antecknades i tabeller, se sidan 27.

Då sprickbildningen ökade allt mer, främst i herrstugans öppna spis, kontaktade fastighetsägarna Pontus Johansson vid Nordfasad AB, Jättendal, som tog fram ett åtgärdsförslag 2024-03-08.

Figur 12. Detalj av spricka i den vänstra delen av mellanstugans öppna spis. Spår av en bortramlad gipstolk markerad med en pil i bilden. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 13. Herrstugans norra hörn med den öppna spisen innan restaureringen inleddes. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Herrstugans öppna spis

Den öppna spisen i detta rum hade omfattande sprickbildning innan arbetet inleddes med sprickor vid murfogar och i putsen, både på spisens sidor och på spiskåpan. Särskilt omfattande och breda var sprickorna på spisens västra del, men sprickor förekom även på den östra delen.

Vid Pontus Johanssons genomgång konstaterades att det fanns relativt stora sättningar i den murade konstruktionen i den öppna spisen i herrstugan samt att teglet på spisens sidor inte var murade med tillräckligt stort överlapp mellan skiften. Det hade lett till att hållfastheten därmed hade minskat. Tidigare försök att fylla igen sprickorna hade inte fungerat över tid. Det fanns även sprickbildning i eldstadens botten vilket kan ha berott på att tegelstenarna blivit för mjuka.

Vidare konstaterades att både murning och puts ursprungligen var utförd med lerbruk. Senare har dock spiskåpan renoverats med kalkbruk.

Figur 14. Detaljbild av den öppna spisen från söder. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 15. Den öppna spisen från sydväst innan arbetet inleddes.

Figur 17. Detalj av sprickor på den öppna spisens bögra del. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 16. Detalj av sprickor vid eldstadens vänstra del. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 18. Mellanstugans öppna spis från öster innan restaureringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Mellanstugans öppna spis

I detta rum fanns också omfattande sprickbildning i den öppna spisen, inte minst i den södra delen närmast väggen mot mellankammaren där en genomgående spricka löpte från taket ned till den öppna spisens sockel. På motsvarande norra sida fanns också stora sprickor. Delar av spisens kåpa lutade därtill relativt kraftigt åt ett håll. Enligt Pontus Johansson var det sannolikt att dessa skador hade orsakats av rörelser. Även i detta fall bedömdes orsaken kunna vara att stenarna inte var murade i tillräckliga förband samt att vissa mjuka stenar kunde ha gått av. Som i herrstugan var den öppna spisen ursprungligen murad och putsad med lerbruk och senare har spiskåpan renoverats med kalkbruk.

Figur 19. Detalj av spricka i den öppna spisens bögra del. Foto från nordöst, Daniel Olsson, 2024-10-29.

Figur 20. Den öppna spisen från nordöst. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Ärendets fortsättning

Med det framtagna åtgärdsförslaget från Nordfasad sökte och tilldelades fastighetsägarna både tillstånd och byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen Gävleborg för att kunna åtgärda de uppkomna skadorna.

Figur 21. Spricka i den övre vänstra delen av den öppna spisen. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-29.

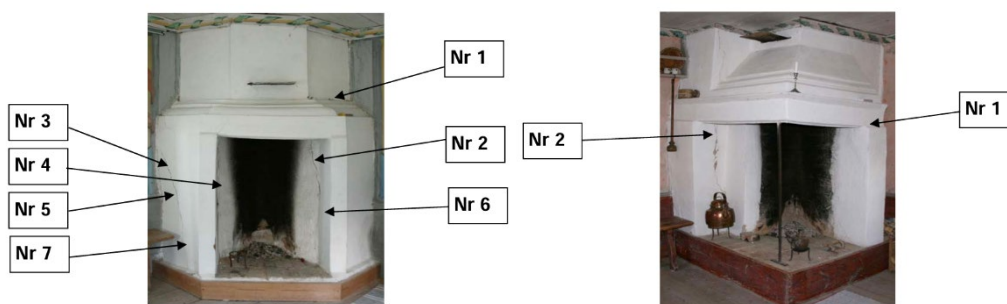

Figur 22. Täckning av golvet med papp innan arbetet inleddes. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-29.

Utförda åtgärder

Renoveringen har utförts av Nordfasad AB, Jättendal, under ledning av Pontus Johansson. För upptagning och återmontering av trägolvet i herrstugan anlätades Daniel Åkerman, Gamla Trähus i Färila AB och dokumentation av påträffade målerispår utfördes av Anna-Karin Åsbrink, Måleriverkstan Järvsö, Järvsö. Läns-museet deltog i arbetet med antikvarisk medverkan genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som genomförde 6 besök på plats i samband med dessa åtgärder.

Innan arbetet påbörjades plockade fastighetsägarna bort känsliga äldre föremål från de aktuella rummen. Nordfasad och läns museet utförde en kontrollmätning av de angivna kontrollpunkterna, se figur 23 och 24, och denna och tidigare uppmätta värden redovisas under rubrik *Övrigt* nedan, se sidan 27.

Figur 23. Gipstolkarnas placeringar på den öppna spisen i herrstugan. Foto ur Kontrollprogram för öppna spisar från 2011.

Figur 24. Gipstolkarnas placeringar på den öppna spisen i mellanstugan. Foto ur Kontrollprogram för öppna spisar från 2011.

Figur 25. Golvet i herrstugan är upptaget och den öppna spisens grundläggning är synlig. Markisoleringen är upplagd i travar. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-31.

Herrstugans öppna spis

För att komma åt att göra åtgärderna i herrstugan behövde trägolvet först tas upp och för detta anlätades timmerman Daniel Åkerman vid Gamla Trähus i Färila AB. Han tog med stor varsamhet bort golvsocklar och lister kring eldstaden och lyfte tillfälligt bort ett tillräckligt stort antal golvbrädor för att frilägga eldstadens grund. Golvplankorna lades upp i en trave i rummet. När detta var ordnat var det även enklare att studera sättningsskadornas fulla omfattning. Det var aldrig någon fara för själva murstocken, men det konstaterades att den öppna spisens främre del behövde plockas ned. För att det skulle vara möjligt att genomföra arbetet under vinterhalvåret sattes en skärmvägg av plast därefter upp så att man med hjälp av värmebläkt kunde hålla plusgrader där murningen skulle utföras. Det kvarvarande golvet vid den öppna spisen samt i farstun täcktes med papp.

Innan nedplockningen inleddes dokumenterades spisen med hjälp av både uppmätning, mallar och foton för att möjliggöra en exakt rekonstruktion. Markisoleringen intill spisens grund plockades tillfälligt bort. Sedan stöttades spisen upp provisoriskt med stöttor för att möjliggöra arbetet. De skadade delarna, i första hand den vänstra delen, av spisen plockades ned, mjuka stenar avlägsnades och i det tomrum som fanns under spisens främre lades först ett skikt av fin

Figur 26. Eldbården med bålgheter under. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-10-31.

betong och sedan utfördes fyllning med natursten som kilades fast i botten. Därefter murades spisen yttre delar upp sten för sten med både nytillverkat och återvänt tegel. Sammanlagt användes cirka 70 nytillverkade tegelstenar Murtegel Aseri nf75 massiv, varav 20 stycken i storformat. Endast cirka 10 stenar kunde återanvändas, då de flesta hade gått av eller var skadade på andra sätt. Av dessa sammanlagt 80 tegelstenar fanns 70 tegelstenar på den öppna spisens vänstra sida.

Murningen utfördes som tidigare med lerbruk – kakelugnslera Haga. När murningen var klar var det dags för grundning och putsning, vilket också utfördes med lerbruk. Med hjälp av mall drog Nordfasad upp den öppna spisens profiler så den skulle se lika ut som den gjorde från början. När putsbruket hade torkat målades den öppna spisen med Wibos limfärg i obruten vit kulör. Den öppna spisen slutbesiktigades av läns museet utan några anmärkningar 2024-12-19.

Då det fanns osäkerhet om hur väl dräneringen från 1980-talet fungerade och om vatten kunde bli stående under husets sydvästra del på våren lämnades golvet i herrstugan öppet några månader. Det visade sig då att sanden under grunden var lite fuktig under våren, men något vatten blev inte stående under huset under denna period.

Däremot uppstod en spricka i eldstadens sockel vilken lagades av Nordfasad under våren 2025. En ny markisolering placerades på marken intill den öppna spisens grund.

Därefter lade Daniel Åkerman tillbaka golvbrädorna och återställde golvsocklar och lister. Läns museet utförde en efterbesiktning i byggnaden 2025-08-27 och då såg alla utförda delar bra ut ur antikvarisk synvinkel.

Figur 27. Skärmväggen av plast som sattes upp vid den öppna spisen. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Figur 28. Den öppna spisens nederdel efter ommurning. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Figur 29. Detalj av den öppna spisens överdel från sydväst efter rekonstruktion av spiskåpens profiler. Foto: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Figur 30. Den öppna spisen i herrstugan från söder efter avklarad putsning men innan avfärgning med limfärg. Foto: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Figur 31. Den öppna spisen i herrstugan från söder efter avfärgning med limfärg, men innan golvet lades tillbaka. Foto: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Figur 32. Den öppna spisen efter restaureringen. Foto från söder: Daniel Olsson, 2025-08-27.

Figur 33. Den öppna spisen intäckt med en provisorisk skärmvägg. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-31.

Mellanstugans öppna spis

Arbetsgången var i stort sett den samma med den öppna spisen i mellanstugan med den avgörande skillnaden att där behövde inte golvet plockas upp. Trägolvet täcktes först med kraftiga skivor och en provisorisk skärmvägg av plast sattes upp även kring denna eldstad för att möjliggöra uppvärmning med värmefläkt. Den öppna spisen stöttades provisoriskt med stöttor varefter skadade delar plockades ned sten för sten.

Murning skedde sedan både med cirka 40 nytilverkade tegelstenar och några enstaka återanvända stenar. Fogarna vid eldhärden gjordes om. Både murning, grundning och putsning utfördes med

Figur 34. Detalj av den öppna spisens vänstra del under om-murningen. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-10-31.

lerbruk, av fabrikat kakelugnslera Haga. Med hjälp av mallar rekonstruerades spis-kåpens profiler. När putsbruket hade torkat målades den öppna spisen med Wibos limfärg i obruten vit kulör. Även denna öppna spis slutbesiktigades av läns-museet utan några anmärkningar 2024-12-19.

Figur 35. Den öppna spisen i mellanstugan från öster under renoveringen. Fotot på grund av platsbrist taget med vidvinkel. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-31.

Figur 36. Detalj av den öppna spisens kåpa under restaureringen. Foto från öster: Daniel Olsson, 2024-12-19.

Figur 37. Detalj av den öppna spisens eldbärd efter omfogning. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2024-12-19.

Figur 38. Detalj av spisen efter restaureringen. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2024-12-19.

Figur 39. Den öppna spisen från öster vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, 2024-12-19.

Avvikelser från beslut

Renoveringen av de öppna spisarna har följt framtagna handlingar. Från början var inte avsikten att även golvet skulle tas upp, men det visade sig nödvändigt. Länsstyrelsen informerades via mejl om detta och hade inga invändningar om det utfördes på ett varsamt sätt.

I övrigt har restaureringsarbetet utförts i enlighet med det framtagna åtgärdsprogrammet och i enlighet med länsstyrelsens beslut.

Återstående väsentliga skador

De nu åtgärdade öppna spisarna har inga kända kvarvarande skador. Däremot är det önskvärt att fastighetsägarna är fortsatt uppmärksamma på om nya sprickor skulle dyka upp i eldstäderna och att även andra rörelser i byggnaden hålls under uppsikt.

Figur 40. Herrstugan från söder vid efterbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-27.

Antikvariska ställningstaganden

De flesta antikvariska frågeställningar var i detta fall utredda innan arbetet inleddes. Under arbetets gång visade det sig att vid sentida renoveringar av spiskåporna har kalkbruk använts. Vid denna restaurering har enbart lerbruk nyttjats både till murbruk och putsning.

Under renoveringen påträffades spår av målade dekorationsbårder på de båda öppna spisarnas spiskåpor. Se mer om detta på sidan 25. Eftersom detta måleri sannolikt är rummets ursprungliga (tillkommet efter husets uppförande 1807) vilket inte hänger ihop med de nuvarande vägg- respektive schablonmålningarna från 1850-talet, var tanken aldrig att ta fram eller återskapa något av detta måleri i samband med denna renovering.

Figur 41. Mellanstugan från öster vid efterbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-27.

Övriga antikvariska iakttagelser

Materialanvändning

Den öppna spisen i herrstugan vilar på en grund av gråsten. Nordfasad konstaterade under restaureringen att i de öppna spisarnas spiskåpor har återanvänt skorstenstegel använts när spisarna en gång murades upp. Under renoveringen påträffades en tegelsten med märkning i mellanstugan vilken plockades ut och har sparats i detta rum. Från tidigare renoveringar påträffades olika former av putsbruk, exempelvis Gullex och kalkbruk.

När golvet i herrstugan togs upp syntes att golvåsarna under detta rum utgörs av återanvänt virke med olika urtag och hål, vilket således skulle kunna ha ingått i byggnader på gården innan den flyttades till nuvarande plats i början av 1800-talet.

Figur 42. Tegelsten med märkning som påträffades inmurad i mellanstugans öppna spis. Foto: Daniel Olsson, 2024-11-27.

Spår av tidigare måleri

Under arbetet med restaureringen av de båda öppna spisarnas spiskåpor påträffade murarna från Nordfasad färgspår av tidigare utsmyckning på spiskåpornas övre delar. Läns museet informerades om detta och fotodokumenterade de synliga spåren. Anna-Carin Åsbrink från Måleriverkstan Järvsö, Järvsö, anlätades för att kalkera av de påträffade mönstren.

På spiskåpan som tillhör den öppna spisen i mellanstugan syntes enbart ett mindre målningsfragment som såg ut att vara en mörk/gråsvart bård med tre röda dekorationer i form av knoppar.

Figur 43. Detalj av målningsfragment på den öppna spisen i mellanstugan. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2024-12-04.

På motsvarande yta på den öppna spisen i herrstugan syntes betydligt mer av måleriet, vilket utgjordes av två parallella bårder som båda var och en var cirka 8 centimeter höga. Direkt under taklisten fanns en bård som bestod av girlandformer i rödorange kulör på vit botten med tydliga svarta prickar (prickarna troligen utförda med ett finger enligt Anna-Carin Åsbrink) mitt ovanför varje girland. Spår av en gråblå svängd form syntes även på ett ställe. Den nedre bården hade i likhet med målningsfragmentet i Mellanstugan gråsvart botten med knoppar i rödorange kulör. Anna-Carin Åsbrink kalkerade av mönstret på den öppna spisen i herrstugan med hjälp av plast och tuschpenna och renitade det, se figur 44–47. Foton togs på de båda öppna spisarnas målningsdekorationer.

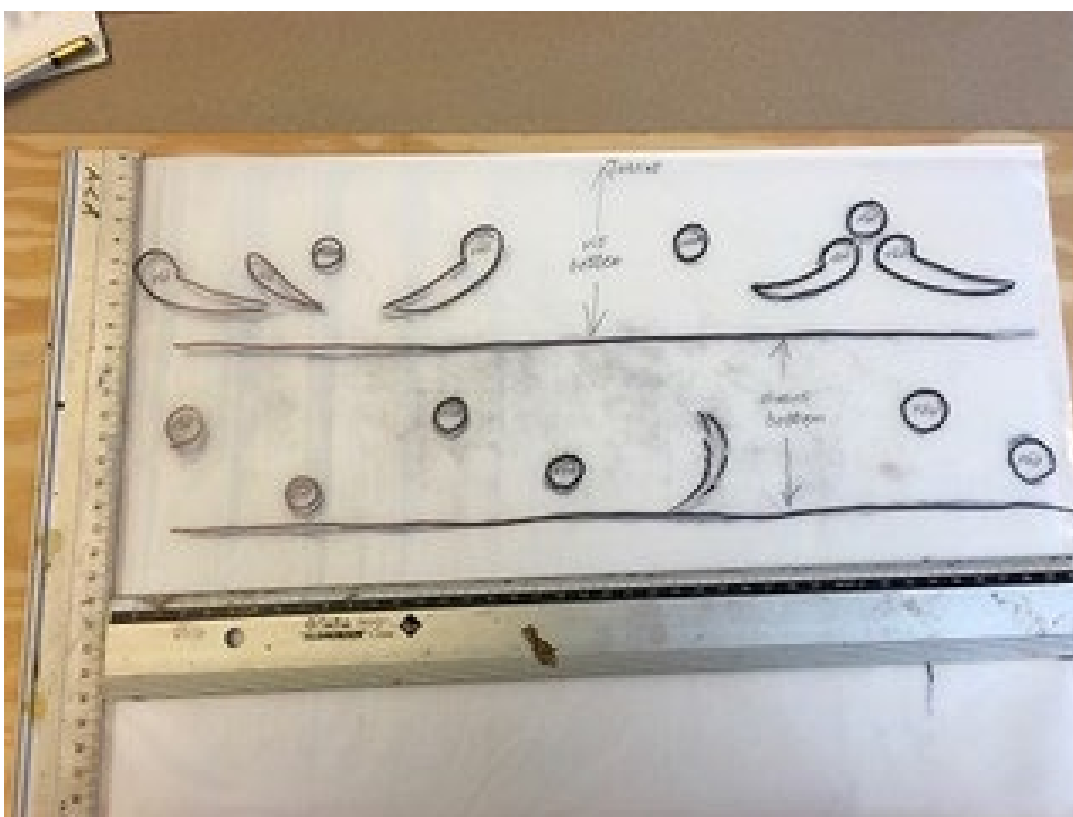
Länsstyrelsen fick en redogörelse via text och bild och meddelade därefter via mejl att den utförda dokumentationen bedömdes vara tillräcklig varefter avfärgningen med limfärg kunde slutföras.

Figur 44. Detalj av målningsfragment på den öppna spisen i herrstugan. Foto från sydväst: Daniel Olsson, 2024-12-04.

Figur 45. Detalj av Anna-Carin Åsbrinks avritning av målningsfragmenten på den översta delen av den öppna spisen i Kristofers herrstuga. Foto från sydväst: Anna-Carin Åsbrink, 2024-12-03.

Figur 46. Foto av Anna-Carin Åsbrinks avritning av målerifragmenten på den översta delen mot sydväst på den öppna spisen i Kristofers herrstuga. I det övre fältet står det "vit botten" och i det nedre "svart botten". Prickarna och de svängda formerna är markerade som röda. Foto: Anna-Carin Åsbrink, december 2024.

Figur 47. Anna-Carin Åsbrink kalkerar av mönstret på herrstugans öppna spis. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-12-04.

Övrigt

Användning av de öppna spisarna

Fastighetsägarna uttryckte ett önskemål att kunna få sätta in en eldningsbar svartmålad vinklad kraftig stålplåt i de båda öppna spisarna för att slippa elda mot de nyputsade sidorna vid eldstäderna. Denna metod har använts vid gården Ol-Ers i Kåsjö, Järvsö, och visat sig fungera väl. Läns museet anser att detta skulle kunna vara en användbar lösning även i dessa fall, men då gården är skyddad som byggnadsminne anser läns museet att fastighetsägarna först bör stämna av detta med länsstyrelsen.

Mätningar av de öppna spisarna

Som beskrivits ovan installerades 2011 mätdubbar i form av skruvskallar och gipstolkar i den öppna spisen i herrstugan respektive mellanstugan. Vid restaureringen 2024–2025 åtgärdades samtliga sprickor genom byten av tegelstenar och därigenom försvann även mätdubbarna och gipstolkarna på dessa ytor. De mätningar som utfördes innan renoveringen redovisas för dokumentationens skull i tabellen här nedan då de ger en bild av hur snabbt skadorna förvärrades.

Dubb 1	Herrstuga	Gipstolk 4	Herrstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)	Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	67,73	2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	68,05	2012-08-27	0,1
2014-08-05	67,75	2014-08-05	1,0
2019-01-30	71,29	2019-01-30	4,5
2024-10-29	78,0	2024-10-29	11,2
Gipstolk 1	Herrstuga	Gipstolk 5	Herrstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)	Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	Ingen spricka	2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	Ingen spricka	2012-08-27	0,1
2014-08-05	0,4	2014-08-05	2,1
2019-01-30	1,5	2019-01-30	2,5
2024-10-29	Gipstolk nedramlad	2024-10-29	Gipstolk saknades
Gipstolk 2	Herrstuga	Gipstolk 6	Herrstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)	Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	Ingen spricka	2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	Ingen spricka	2012-08-27	Ingen spricka
2014-08-05	0,4	2014-08-05	Ingen spricka
2019-01-30	1,5	2019-01-30	Gipstolk har lossnat
2024-10-29	Gipstolk nedramlad	2024-10-29	Gipstolk har lossnat
Gipstolk 3	Herrstuga	Gipstolk 7	Herrstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)	Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	Ingen spricka	2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	0,1	2012-08-27	Ingen spricka
2014-08-05	0,5	2014-08-05	Gipstolk har lossnat
2019-01-30	2,1	2019-01-30	Gipstolk saknades
2024-10-29	Gipstolk saknades	2024-10-29	Gipstolk saknades

Figur 48. Tabeller över mätpunkternas förändringar i herrstugans öppna spis 2011–2024.

Dubb 1	Mellanstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	115,00
2012-08-27	115,11
2014-08-05	115,41
2019-01-30	116,70
2024-10-29	118,1
Gipstolk 1	Mellanstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	Ingen spricka
2014-08-05	Ingen spricka
2019-01-30	Gipstolk har lossnat
2024-10-29	Gipstolk nedramlad

Gipstolk 2	Mellanstuga
Datum	Uppmätt avstånd (mm)
2011-11-01	Ingen spricka
2012-08-27	Ingen spricka
2014-08-05	Ingen spricka
2019-01-30	Ingen spricka
2024-10-29	Gipstolk nedramlad

Figur 49. Tabeller över mätpunkternas förändringar i mellanstugans öppna spis 2011–2024.

Kortfilm om renoveringen

Länsstyrelsen hade ett önskemål att kunna visa renoveringsarbetet för allmänheten, men då renoveringen utfördes under slutet av hösten bakom provisoriska plastskärmar bedömdes det inte möjligt att bjuda in till en öppen visning på plats. I stället producerade läns museet en sju minuter lång kortfilm med titeln *Restaurering av eldstäder på Kristofers* där läns museets byggnadsantikvarie och murarna från Nordfasad deltog och berättade om arbetet. Filmen lades ut på sociala medier 2025-04-05 och fick relativt stor spridning.

Figur 50. Stillbild ur kortfilmens inledning med läns museets byggnadsantikvarie Daniel Olsson. Gäststugebyggningen syns till vänster i bild. Foto från väster: Lasse Brink, 2024-11-27.

Källor

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg. Ärendearkiv: Ljusdals kommun, Järvsö socken, Stene 3:19, Kristofers i Stene

Tryckta källor

Jansson Herlitz, Lenita. (Källtexter Broström, Ingela). 2013. *Världsarvsgården Kristofers*. Länsstyrelsen Gävleborg, Gävle.

Otryckta källor

Byggnadsvård i Mälardalen och IndustriMinnesvård i Bergslagen. Kristofers, Stene, Järvsö. *Kontrollprogram för öppna spisar i herrstuga och mellanstuga 2011-12-16*.

Länsstyrelsen Gävleborg. Tillstånd till restaurering av murade spisar i gammelbyggningen på världsarvsgården Kristofers, Stene 3:19, Stene, Järvsö sn, Ljusdals kn, Gävleborgs län, BM 107.

Johansson, Pontus. *Kristoffers i Järvsö. Åtgärdsförslag Öppenspis* 2024-03-08.

Åsbrink, Anna-Carin. Måleriverkstan Järvsö. Mejl 2024-12-04 angående spår av äldre måleri på de öppna spisarna.

Informanter

Cassel Kristofers, Stephanie. Gårdsägare. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

Johansson, Pontus. Entreprenör Nordfasad AB. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

Kristofers, Pär. Gårdsägare. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

Åsbrink, Anna-Carin. Måleriverkstan Järvsö. Muntliga uppgifter i samband med dokumentation av målerifragment på de öppna spisarna 2024-12-03.

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se